

לעשותה אם לאו, הרי הוא הפסיד לעצמו ואין השואל אחראי לפשיעתו של המשאיל. ולפי זה, דוקא אם לא הכביד עליה במלאכה, אבל הכביד – השואל חייב. וכן אם חלתה הבהמה לאחר שעת שאלה, ועשה בה מלאכה ומתה – חייב. ואין חילוק בכל זה אם מתה בשעת מלאכה או אחר כך [שלא כדברי הרמב"ם שחילק בכך] (עפ"י רמב"ן ר"ן וריטב"א).
 [בוזה יש לבאר סברת הדין המובא בשלחן ערוך (שמ"א) שאם שינה השואל מאותה מלאכה ששאל למענה, ועשה מלאכה אחרת, אפילו היא קלה הימנה, ומתה מחמת אותה מלאכה – חייב. והסמ"ע (שם סק"ד) הקשה על כך הלא היה מותר לו לשנותה למלאכה קלה?
 ואולם יש לומר כיון שבסופו של דבר לא מתה מחמת פשיעת המשאיל אלא מחמת דבר אחר, הגם שהיתה יכולה למות מהמלאכה האחרת שלשמה הוא שאל, מכל מקום בפועל לא מתה מחמת אותה מלאכה. והרי זה דומה למתנה כדרכה שחייב השואל אע"פ שאילו היה עושה בה מלאכה באותה שעה, היה נידון כמתה מחמת מלאכה, ומדוע לא ייפטר עתה? אלא ודאי כיון ש'פשיעתו' של המשאיל לא יצאה לפועל אלא מתה מחמת דבר אחר – השואל חייב. (עפ"י אמת ליעקב להלן צו.)].

'דההוא גברא דשאל נרגא מחבריה ואיתבר' בפשיעה, או באונס שלא מחמת מלאכה (ריטב"א). אתא לקמיה דרבא אמר ליה זיל אייתי סהדי דלאו שנית ביה'. מדובר היה במקום שמצויים הרואים שיכולים להעיד [וכדעת איסי בן יהודה לעיל פג.]. או הכוונה שאמר לו הבא עדים והיפטר, או הישבע (ראב"ד, רא"ש, ר"ש משאנן, ועוד. וכ"נ בטוש"ע שמד, א), אלא שלא רצה לפתוח לו בשבועה (ריטב"א).
 ובתורי"ד צדד לומר – שלא כמשמעות שאר הראשונים – שאין השואל נאמן בשבועה בלא ראיה, לומר מתה מחמת מלאכה.

*

(ע"ב) 'לפום חורפא שבשתא' –

'... אבל אין לסמוך אפילו על רופאים הרבה שלא תועיל שום רפואה בעולם, אלא צריך להביא כל הרופאים שאפשר, אף רופאים קטנים מאלו שהיו אצל החולה, כי לפעמים מכווין רופא קטן יותר מהגדולים, כי אף בענינים אחרים מצינו שלפעמים 'לפום חורפא שבשתא', שדבר פשוט נעלם מחכם יותר גדול, וחכם קטן ממנו נתכווין לדין האמת, וגם בעניני רפואה שייך זה עוד יותר. ובפרט ברופאים שלא כל כך ברור לעלמא מי הוא הגדול, וגם לאו מכל רופא אדם זוכה להתפראות' (מתוך אגרות משה חו"מ ח"ב עד, א).

דף צו

'ההוא גברא דשאל שונרא מחבריה, חבור עליה עכברי וקטלוהו...'. בתרומת הדשן (שכת. והובא בסמ"ע חו"מ שמ"ס ק"ח) הוכיח מכאן לנידון מאורע של חיל שודדים הבאים לבוזו ולשלול, ובני העיר יוצאים כנגדם להציל עדריהם, ושאל ראובן שריון ושאר כלי זיין משמעון לרכוב עם בני העיר, ונפלו בני העיר ביד השונאים ונבוזו כליהם, ובכלל זה גם הכלים המושאלים שביד ראובן – ופטרו מלשלם, מפני שהנזק ארע מחמת אותו שימוש שבשבילו הוא שאל, וכחתול שמלאכתו לצוד העכברים ולאכלם, וחבור העכברים כנגדו והרגוהו, שפטרו את השואל.

ואולם הש"ך (שם סק"ו) חילק (לפי שיטת הרמ"א שם) מפני שבמעשה החתול אכן מותר נגרם מחמת מלאכתו – צידת העכברים, ועל דעת כן השאילו. אך כאן הלא אין הכלים עצמם עושים את המלאכה, אלא האדם הנלחם עמם, ומפני שהוא לא נצח במלחמה נלקחו הכלים, ולכן אין לייחס את הארוע למשאל אלא נידון כשאר אונסין וחייב השואל.

[אמנם דברי התרומת הדשן קימים לפי שיטת השו"ע, שהשואל בהמה מחברו ללכת עמה בדרך מסוימת, ובאו לסטים או חיות רעות באותה דרך – הרי זה נידון כ'מחמת מלאכה'. והרמ"א הביא דעה החולקת, שהרי אף ללא ההליכה אפשר שיבוא לה אותו אונס. והוא הדין בנידון זה של התרומת-הדשן. עד כאן מהש"ך].

ובנתיבות המשפט (סק"ו) כתב שאם באו על עסקי נפשות – פטור, שהרי מצוה הוא עושה, ואפילו שאלם שלא מדעת בעליהם. ולא דיבר התרומת-הדשן אלא בגזלנים הבאים על עסקי ממון. וכן כתב שם שהוא הדין במי שלקח כלים של חברו להציל מדליקה – שפטור על אונסין שהרי סכנת נפשות היא ומחללין שבת על הדליקה.

'נימא ליה אשקיין מיא'. באותו כלי עצמו כשמושיטו לו בהשאלה, והרי בשעת שאלה נשאל לו להשקותו [וכיוצא בזה בכלי אחר – אומר לו הישאל לי עם קרדומך, שתוליכנו לביתך] (רבנו יהונתן). או בכלי אחר, ובשעה שהולך הלה להשקותו מושך זה את הפרה (עפ"י שיטה). ומשמע במאירי שמנהג רמאות הוא.

'אדרבה אתון שאילתון לי דאילו אנא מצי אישתמוטי לכו ממסכתא למסכתא, אתון לא מציתו לאישתמוטי'. ואף על פי שמועבד ללמד לתלמידים לימוד כלשהו, והרי מסתבר שאם יבקש אדם מחברו לעשות לו שימוש כלשהו שיבחר הוי שאלה בבעלים (כן העיר באילת השחר) – סוף סוף חיובו ללמד אינו שייך להם, שהתורה מחייבתו, וכיון שאינו חייב להם דבר מסויים – אין כאן שאלה להם.

'אתו לקמיה דרבא, חייבינהו, אמרו ליה רבנן לרבא... איכסיף, לסוף איגלאי מילתא...'. ע' במובא לעיל פא. וע"ע תפארת שלמה (רדומסק) – פורים.

'לסוף איגלאי מילתא דלמיסר טעונה הוא דנפק' – לשון פיקוח וביקור, כמו (חולין קה.): 'סייר נכסיה'. תרגום של פוקד – מסער (עפ"י ר"ח וריטב"א).

ואף שסייע מעט בתיקון המשא, כיון שכוונתו ביציאתו שלא להטעין בהמתו במשא יתר, אין זו שאלה בבעלים (מאירי).

יתכן שדוקא בכגון זה שעשה זאת מעצמו, כדברי המאירי שם, אבל אם הלה שאלו, הגם שסיבת היענותו היתה לטובת עצמו – הרי כאן שאלה בבעלים.

'השואל את הפרה. שאלה חצי יום ושכרה חצי יום...'. אין אלו שני מקרים אלא שנה כלל (= כותרת) ואחר כך מפרש. ועשה הכלל בשואל, כי עיקר פרקנו בדיני השואל הוא.

ובכל הבבות קרא התנא לבעל הפרה 'משאיל' – מפני שבא בתביעת שאילה, ולשני קרא 'שוכר' – משום שכן קרא הוא על עצמו, שפוטר עצמו בטענת שכירות (ריטב"א).

(ע"ב) 'שמעת מיניה מנה לי בידך והלה אומר איני יודע חייב. לימא תהוי תיובתא דרב נחמן...'. פירשו הראשונים שאין זו שבועת השומרים הרגילה שמחויב השומר לישבע ואם אינו נשבע משלם – כי כאן אין הנידון אם מתה באונס אם לאו, כי שניהם מודים שמתה באונס או שיש עדים בדבר (עתוס/ ועוד) או שנשבע השומר על כך (עתור"ד), אלא הספק הוא אם מתה בזמן שהיתה שאולה או שכורה, כלומר הספק הוא בעצם היותו 'שואל', על כן שייך הדבר לנידון הכללי בברי ושמא.

וכתב הרמב"ן ועוד ראשונים, שלפי דעת האומר שהשואל מתחייב בשעת משיכה [לאפוקי מדעת האומר משעת האונסין. ונחלקו אמוראים בדבר (בכתובות לד וב"ק קיב). וכן נחלקו הראשונים להלכה; הרמב"ם (שאלה א,ה) פסק משעת משיכה, והרמב"ן ודעימיה – משעת האונס], הרי באופן מסוים של 'שאלה חצי יום' או 'שאלה להיום', יש כאן הודאה על עיקר החיוב, כגון שזמן השאלה ידוע ואין ידוע אם מתה באותה שעה או לאחר מכן בזמן השכירות, אם כן הרי שניהם מודים ששאלה ונתחייב אלא שהשואל טוען שמא מתה לאחר עבור זמן השאלה, נמצא כאומר 'איני יודע אם החזרתי' שחייב אף למאן דאמר ברי ושמא לאו ברי עדיף (ב"ק קיח.), שהרי יש כאן ודאי חיוב וספק פטור.

וכתבו שצריך לומר שאין הקושיא על אופנים אלו, אלא על האופן השלישי ששאל אחת ושכר אחת, או כאשר הספק הוא באיזה זמן היתה השאלה ובאיזה זמן השכירות – שאז הנידון הוא על הסיבה המחייבת עצמה; האם נעשה שואל בזמן זה או על פרה זו שמתה, אם לאו.

ואמנם כבר העיר בלחם משנה (שאלה ג,ג) על הרמב"ם, שפסק שהשומר מתחייב משעת משיכה, וגם פסק לפטור בכל האופנים שבמשנה – וכיצד יתכנו שני הדברים, מאי שנא מ'איני יודע אם פרעתיך?' ויש לומר בדעת הרמב"ם שלא אמרו 'איני יודע אם פרעתיך' – חייב' אלא כאשר אין רגלים לדבר ואין סיבה להסתפק שהיה פרעון, אבל כאשר הספק לפנינו כגון כאן, אפילו כגון ספק פטור – פטור (עפ"י קצות החשן שדמ סק"ג).

גם י"ל כפי הנראה מדברי הריטב"א, שאף לדעת האומר משעת משיכה נתחייב, אין זה אלא לענין זמן חלות החיוב למפרע כאשר ארע אונס, ונפ"מ לשעבוד נכסים וכד', אבל לכו"ע הסיבה המחייבת היא האונס, הלכך כשיש ספק אם ארע האונס בזמן השאלה או לאחריה הו"ל ספק בעיקר החיוב.

[לשיטת הרמב"ן וסייעתו שנחשב כודאי-חיוב וספק-פטור, יש מקום להוכיח מסיפא דמתניתין שבשמא ושמא פטור גם בספק פרעון, הגם שהשמא של התובע הוא 'שמא טוב' (שלא היה לו לידע) והשמא של הנתבע הוא גרוע (שהיה לו לידע). אמנם אין הדבר מוסכם בראשונים האם הסיפא מתייחסת גם על אופן זה, של שאלה היום ושכרה למחר, אם לאו – עתוס' להלן ק. ד"ה הא ובשטמ"ק רפ"ה דב"ק. (עפ"י חזון איש חו"מ ה,ג). ומחלוקת הראשונים בנידון זה. ע' במצויין בב"ק קיח. וע"ע בשטמ"ק בשם הרא"ש ובקהלות יעקב לז].

דף צח

'רישא בב' וסיפא בג'... ולרמי בר חמא דאמר ד' שומרים צריכין כפירה במקצת והודאה במקצת, משכחת לה רישא בג' וסיפא בד'. ואם תאמר, מדוע צריך להעמיד הסיפא בשלש פרות הלא ניתן לפרש אף בשתיים, שטוען שתי פרות מסרתי לך, אחת בשאלה ואחת בשכירות, וזו שמתה – המושאלת. וענה לו הלה: זו הקיימת – אחזירנה לך, אלא שעתה היא באגם (ואין כאן 'הילך'), וזו שמתה, איני יודע אם היא המושאלת או המושכרת?